

ГОРДАНА ВОЈКОВИЋ*
ДРАГАНА МИЉАНОВИЋ*
МИРЈАНА ДЕВЕЦИЋ**

НЕКИ АСПЕКТИ ИНТЕРАКЦИЈЕ ЛОКАЛНО-ГЛОБАЛНО У ТУРИЗМУ

Садржај: У овом раду разматрају се извесни теоријски аспекти релације локално-глобално у туризму. Аутори издвајају нека узрочно-последична испољавања глобализације у туризму, и упућују на везе и односе (просторне, временске, појмовне) локалног система у склопу глобалних туристичких кретања. Такође се кроз компарацију масовних и немасовних облика туристичких кретања тумаче релације локалног и глобалног. Које ефекте глобализација туризма има на локални развој и које може бити будуће значење локалног у развоју туризма?

Кључне речи: глобализација, туризам, локално

Abstract: In this work are considered certain theoretical aspects of the relation local-global in tourism. The authors emphasize some cause-and-consequence manifestations of globalization in tourism, and indicate the links and relationships (temporal, spatial, conceptual) of the local system in the framework of the global tourist motions. Also, by comparing mass and non-mass forms of touristic movements, the authors interpret the relations of the local and the global. What are the effects of the globalization of tourism upon the local development, and what may be the future meaning of the local in the development of tourism?

Key words: globalization, tourism, local

Увод

О феномену глобализације и њеним ефектима у данашњем друштву присутни су различити, често супротни, ставови. Савремени развој туризма, који у великој мери мења досадашње поимање туристичких вредности и атрактивности туристичких дестинација, уноси низ непознаница у будућност туризма. Упркос јасним индицијама да туризму тек предстоји епоха глобалне експанзије, теорија и пракса постмодерног туризма наводи неке теоретичаре да чак постављају питање није ли то „крај туризма”, не постају ли постмодерне туристичке активности аутодеструктивне за туризам (MacCannell D., 1999). Изостављајући све спекулације о концепту глобализације, које покушавају да га одреде из различитих углова а у зависности од научне области интересовања (о чему постоји обимна литература), и не обазирјући се овом приликом на негативне ефекте овог процеса, који проистичу из утилитаристичких и прагматично материјалистичких мотива, аутори у овом раду полазе од најопштије теорије глобализације која упућује на општу међузависност локалних појава и става да глобализација значи ширење друштвене свести. Историјски гледано, процес

* др Гордана Војковић, научни сарадник, мр Драгана Миљановић, истраживач сарадник, Географски институт “Јован Цвијић” САНУ, Београд.

** др Мирјана Девецић, Географски факултет Универзитета у Београду, Београд.

глобализације, осим што интензивира локалну трансформацију и прилагођавање глобалним токовима, истовремено рађа свест да локални ниво одлучивања и деловања, локалне акције, имају изузетан значај у решавању глобалних проблема. Та нова "дубока" еколошка свесност, поред тога што потенцира локалну одговорност, наглашава и значај аутентичних вредности (Војковић Г., 2001). У том смислу вишедимензионално значење и спрега локално-глобално показује да су то два истовремена процеса, лице и наличје, како каже М. Waters (1995), једног истог феномена. Значење туризма, појава и смисао туристичких активности то најбоље потврђују. Овде ћемо указати на неке њихове аспекте и правце деловања у туризму.

Два аспекта односа између локалног и глобалног у туризму

С обзиром на чињеницу да се глобализација не обавља једносмерно, релација локално-глобално у туризму посматрана је како: а) кроз два аспекта односа ових блиско повезаних и испреплетених феномена, тако и б) кроз промене у њиховом значењу током различитих временских хоризоната.

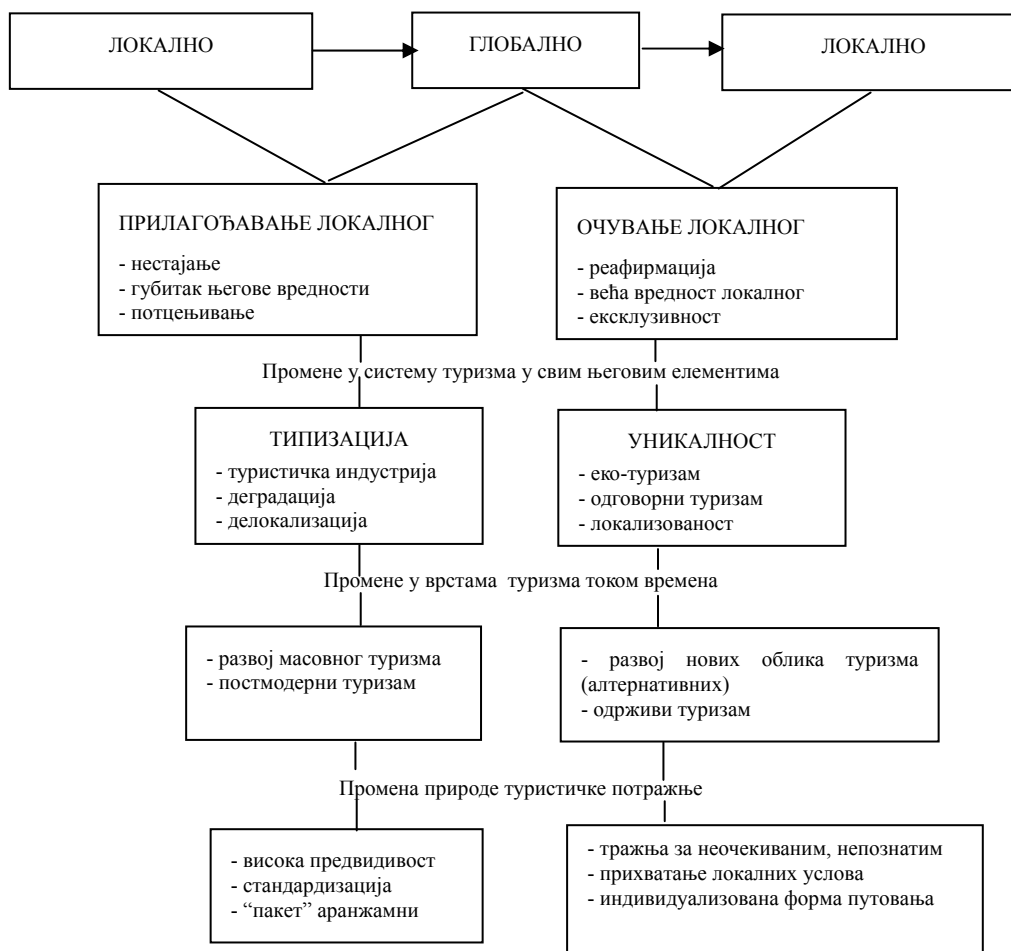
Један аспект односи се на чињеницу да под налетом глобалног туризма нестају традиционална локална култура, стил живота, обичаји, архитектура, долази до деградације културних вредности, односно раубовања природне и хумане средине, тако да еколошки аспекти туристичке индустрије избијају у први план. С друге стране, као одговор на све већу дехуманизацију туризма под утицајем глобалних трендова (и ширење западне економске, политичке па и културне доминације), и управо успркос њима, расте друштвена свест о неопходности неговања индивидуалности и очувања природних и друштвених традиционалних вредности, па се размишља о начинима њихове заштите кроз развој нових видова туризма и све веће вредновање локалних, аутентичних садржаја у туристичкој понуди.

У првом случају локално се своди само на простор, у смислу локације одређених туристичких атракција, па је стога једноставно говорити о њиховој делокализацији. При томе изостаје поимање локалног у смислу особености - свих оних локалних садржаја (локалног становништва, живота, културе, обичаја) као заиста вредних и занимљивих мотива у туристичкој понуди, или се они у великој мери редукују на успутне и површне информације.

У другом случају локално се препознаје као комплексан систем иманентан одређеној тачки, локацији, непоновљив, и као такав вредан и занимљив "туристички производ", који може имати и своју ексклузивну тржишну туристичку вредност. Први аспект (у контексту глобализације у туризму) иде у правцу делокализације, уобличавању „глобалног села” и глобализацији локалних производа; други пут иницира спој са локалним, афирмише локалну особеност и значај локалних производа. Може се рећи и да је то онај други вид глобализације (наличје) који представља повезивање различитих култура, што доприноси хетерогенизацији савременог света.

У погледу временског аспекта и система веза на релацији локално-глобално у туризму, могу се у основи издвојити две фазе (Скица 1). У првим фазама глобализације одвија се процес *прилагођавања* локалног глобалном, током кога се може говорити о одвијању процеса акултурације. Његова доминантна димензија огледа се у културним трансформацијама у најширем смислу, које под утицајем туризма настају у рецептивним срединама. Прилагођавање домицилног становништва карактеру туристичке делатности и потребама туриста је нужност и основа развоја масовног туризма. Без обзира да ли локално становништво долази у непосредан контакт са туристима или не, туризам узрокује акултурацију и увезеном, али и

масовном културом. Истовремено, формирање једне глобалне, туристичке културе врши снажан утицај на вредновање локалног, или свдећи га у врло уске оквире, или потпуно га занемарујући, а неретко доводи и до потпуног губљења или одрицања од локалних особености. Наравно, потреба да се туристима пружи услуга адекватна њиховим очекивањима доводи, како до опште стандардизације, тако и до повећања квалитета живљења и културе становања локалног становништва, промене породичног устројства, културе облачења итд. Не занемарујући позитивне ефекте акултурације, који се манифестују кроз културне контакте различитих народа, изградњу култивисаног односа међу појединцима заснованог ван присиле и на самоизбору, "развијање" изолата, хуману димензију туризма, наглашена је изразита непропорционалност у односу надируће глобалне туристичке културе и локалних културних вредности.

Скица 1. Комплексни двосмерни односи између локалног и глобалног у туризму

С обзиром да је туризам вишеслојни феномен (да с једне стране има глобални карактер, што подразумева светско туристичко тржиште, а да му је, с друге стране, иманентна различитост која обезбеђује туристичку привлачност) аутори овог рада

сматрају да ће у наредном периоду, односно у другој фази, са све већом експанзијом глобализације, која у себи носи процес хомогенизације, све више долазити до изражаја тежња **очувања** локалног, у смислу аутентичног и различитог. Могло би се рећи и да ће то постати аксиом глобализације у туризму. У условима нестајања и претапања у глобалне токове, локално ће добијати на значају и самим тим имати све већу вредност у глобалној туристичкој понуди. Овакав тренд, у крајњој линији, уноси дозу ексклузивности у глобалну туристичку понуду и обезбеђује висок ниво економске исплативости. Тако се у ери униформизације туристичких садржаја и типизације масовних туристичких дестинација¹ (које све више личе једна на другу чак и у некадашњим врло аутентичним локалним срединама) паралелно одвија супротан тренд реафирмације локалног и по потреби реконструкције културног и етничког идентитета. Мада се оправдано поставља и питање на који начин задржати специфичност локалног и његову аутентичност у условима глобалне, једнако масовне, туристичке експанзије.

Ка аутентичном и одрживом туризму

Као што је презентовано на скици, последице глобализације у туризму, како се она до данас одвијала, биле су све већа **типизација** туристичке понуде, значајна измењеност и врло често деградација природне средине, атрактивних туристичких локалитета и бројних културноисторијских места. Процес који тече у супротном правцу у први план ставља својство **уникалности** локалног и базира на валоризацији аутентичних туристичких садржаја. Истовремено, везан је за ширење друштвене свести о неопходности очувања природне средине и тековина културно-историјске баштине. Ова повећана еколошка свесност на плану туризма уобличио се у концепт одрживог туризма.

У погледу досадашњег развоја туризма ширење од локалног ка глобалном значило је развој својеврсне „туристичке индустрије“. Изузетна профитабилност туристичких активности доводи до занемаривања локалних обичаја и традиције, па и изумирања појединих традиционалних занимања, како би се прилагодили укусу масовне тражње. Тако, у прометним туристичким местима, становништво које нуди услуге исхране и смештаја из комерцијалних разлога повећава своје капацитете запостављајући димензије и форму народног градитељства, занемарује домаће кулинарство, а с гостима комуницира површно². Богатство локалне културе остаје

¹ Најбољи пример за то су, како наводи Ј. Krippendorf „одмори у гету“, у вештачки створеним резерватима, подигнутим по мери туриста. Ту спадају бројни хотелски комплекси, туристички градови, паркови и насеља који нису настали као проширење неког села, већ су вештачки подигнути на алпским пашњацима или на некој од лепих морских плажа. Преовладава стил Хилтона. Већина тих насеља потпуно наликује једна другима, а за нечим домицилним, осим нешто радне снаге, нема велике потребе. Ти центри су довољни сами себи. Они се уопште не морају напуштати. Зацело најсавршенији облик туризма у „гету“ развио је Клуб Медитеран, са строго заштићеним туристичким насељем. Клуб много тога, од хране до особља, увози или доводи са собом, између осталог и оно што се без потешкоћа може добити од локалне привреде. Клубови на кратко време отварају гето, водећи туристе на муњевите обиласке, како би ипак донекле упознали спољашњи свет и нешто од тога понели кући (Krippendorf J., 1984).

² Већина истраживања показује да и туристи и локално становништво прилазе једни другима уздржано. Мада је три четвртине анкетираних становника једног швајцарског лечилишта означило свој однос према туристима као пријатељски, а само једна четвртина као уздржан, социолози, који су спровели то истраживање, мисле да је претежно „пријатељско“ држање према туристима великим делом последица њиховог значења као привредног чиниоца, као „драгоцене робе“ и настаје из комерцијалних побуда. То је посебно становиште млађег нараштаја, које је много више под утицајем масовног туризма. Становници тог планинског места праве и језичку разлику између госта (пријатељски, лични однос према онима који остају дуже, увек се враћају, које познају) и туриста. (Krippendorf J., 1984: 69).

Објашњавајући туризам у регији Кумбу у Непалу, Ф. Сорроск указује на трансформацију одређених традиционалних вредности, посебно у области вере, етике, стилова становања и облачења и употребе

недоступно или је презентирано кроз "лажни завичајни стил" и професионалне форме. Као и свака индустрија, која базира на повећању искористивости капацитета, у простору ствара бројне конфликте, тако да еколошки аспекти просторне експанзије масовног туризма постају све озбиљније питање савременог света.

Најважнији негативни ефекти проузроковани изградњом туристичке инфраструктуре, кретањем, боравком и активностима туриста, односе се на загађење свих елемената животне средине, смањење природних и пољопривредних површина, уништавање флоре и фауне, деградацију пејсажа и културно историјских споменика и закрчавање простора услед велике временске и просторне концентрације туриста (Чомић Ђ., 1990: 148-150). Наравно, сазнања о негативним утицајима туризма на животну средину јавила су се касније у односу на позитивне ефекте од туризма, и то првенствено као реакција на велику концентрацију туриста и објеката у појединим местима и регијама, које су промениле свој првобитан изглед. Позитивни ефекти, као што су заштита простора од других активности, унапређење естетског квалитета простора, подстицање рестаурације, обнављања и трансформације историјских места, градова, споменика и др., остали су, на тај начин, у другом плану. Пракса досадашњег развоја туризма указала је да је неопходно спречити стихијски развој и приступити просторном планирању туризма као интегралном облику планирања, који поред социјалних и економских аспеката развоја туризма укључује и еколошке аспекте, да би се остварили сви или већина позитивних ефеката туризма и минимизирали могући негативни ефекти (Чомић Ђ., 1990: 150).

Еколошке последице просторне експанзије туризма одредиле су оквир, циљеве и принципе концепта одрживог развоја туризма, односно све оно што би требало избећи у фази прелаза из тзв. експлоатационог ка одрживом приступу у туристичком развоју. Јер, како истиче R. Prosser (1994: 31), четири покретачке снаге су битне у потрази за одрживошћу у туризму и то: 1) незадовољство постојећим производима, 2) нарасла еколошка свест и културна сензибилност 3) спознаја региона у којима се налазе туристичке дестинације о вредности ресурса које поседују, како природних тако и људских, и њихове рањивости и 4) промене приступа код стратега развоја и тур оператера.

Чињеница је да омасовљење у туризму није било праћено сазнањима сваког посетиоца о нужности максималног очувања и неговања природе. Управо зато у концепту одрживог и других видова алтернативног туризма инсистира се, односно то је једно од полазишта, на еколошкој свести појединца. При томе, подједнако је важна улога локалног становништва у заштити природе, односно питање њихове одговорности. Даље, економска добит и учешће у изради акционих планова везују се за локално становништво. Наиме, туристички развој треба да допринесе остваривању прихода локалном становништву, ревитализацији градитељског наслеђа, запуштеног земљишта и другим ефектима. Треба настојати да контрола развоја туризма остане у домену локалне управе, односно повезана са одговорношћу локалне заједнице. Едукација и информисање туриста морају бити саставни део туристичких програма. Предуслов за покретање локалних иницијатива подразумева и образовање локалне заједнице, односно упознавање са могућностима развоја различитих видова туризма. Дакле, реч је о обостраном образовању и информисању да би се остварили жељени ефекти. Масовни туризам ће се убудуће кретати ка одрживом уколико се развија

земљишта. Предузетнички и трговачки дух Шерпаса, подстакнут добром зарадом, довео је до промене традиционалне економије, која се ослањала на трампу и трговину, у данашњу са упориштем у туризму. Промене су се догодиле и у локалној архитектури: уместо традиционалне шерпаске куће покривене дрвеном шиндром појавиле су се куће са металним крововима; у начину одевања са упливом западног стила облачења; у виду деградације животне средине кроз неконтролисано уништавање шумског покривача (Соррок F., 1978).

сагласно са мудрим начином коришћења природних ресурса и планира на националном, регионалном и локалном нивоу, интегрише културну, едукативну и рекреативну функцију туризма, утиче на очување биодиверзитета и предеоног диверзитета и развија на начин који не угрожава капацитет осталих грана привреде у постизању одрживости.

С обзиром на то да се у раду подцртава дуализам локалног и глобалног, треба истаћи да је инсистирање на уважавању локалног и његова афирмација имала за последицу развој потпуно нових облика туризма (алтернативни, екотуризам и др.) уједно насталих као одговор на специфичну потражњу и засићеност већ виђеним униформним масовним туристичким кретањима (садржајима). Појам алтернативног туризма није прецизно дефинисан. У теорији се он различито тумачи и најчешће своди на дефиницију шта алтернативни туризам није, а везује се за низ различитих немасовних врста путовања. У пракси су облици алтернативних путовања лакше препознатљиви и све присутнији на туристичком тржишту. С друге стране, екотуризам је релативно прецизно дефинисан као облик туризма заснован на природи: „Екотуризам је одговорно путовање у области природе којим се чува животна средина и подржава благостање локалног становништва” (Epler Wood M., 2002). Ови облици туризма појавили су се знатно раније него што је појам глобализације актуелизован и пре него што је постао теоријски интригантан, потврђујући да је пракса туризма бржа од научне мисли о њему. Али је свакако настао као одговор на униформизацију у свим областима живота и потребе за очувањем истинског. Алтернативни туризам се развија у просторима који омогућавају доживљај аутентичности, авантуре, открића, оригиналности, што тесно кореспондира са појмом локалног. Локално постаје оно ново, још неоткривено, квалитативни помак у туристичкој понуди. Како наглашава Ј. Krippendorf: алтернативни туриста жели да се приближи локалном становништву, одриче се уобичајених туристичких инфраструктура, користи смештајне објекте и превозна средства типична за локалну средину.

Појам локалног у најширем смислу речи добија највећу вредност у екотуризму. Становништво као носилац локалне културе, језика, организације, кухиње, обичаја, мишљења и понашања, и као познавалац локалног простора, легенди, предања итд. представља заправо комплексан туристички потенцијал. Екотуризам валоризује изворност и традицију, рукотворине и умотворине и све облике народног израза и стваралаштва (Девеџић М., Војковић Г., 2003).

Наравно, и у погледу захтева које постављају супротни правци развоја туризма јављају се велике разлике: у масовном туризму то је висока предвидивост, стандардизација услуга и понуде, док у алтернативним облицима туризма туристи се рађе опредељују за индивидуализовану формулу путовања, трагају за неочекиваним и непознатим, и спремни су на ризик. Мада су захтеви ова два правца развоја туризма у највећој мери искључиви, треба рећи и да се у неким садржајима не искључују у потпуности. На пример, туристи који се опредељују за пунуду и садржаје масовног туризма очекују и упознавање, макар најопштије, са локалним туристичким вредностима уколико такве активности не ремете њихов конформизам у великој мери. Супротно, у алтернативним облицима нагласак је на *потпуном* доживљају локалног.

Закључак

Ако се пође од тога да је у теорији и пракси туризма једно од кључних питања аутентичност туристичких атракција (Чомић Ђ. и сар., 2001: 13), онда се може рећи и да са хомогенизацијом света, не само економском и политичком, већ и културном, са претапањем локалног у глобално и нестајањем аутентичности, туризам на неки начин губи свој основни смисао, своју вредност. Наравно, пракса постмодерног туризма

показује да неаутентичност, псеудодогађаји и симулације имају исту атрактивност као и некадашње трагање за изворним или откривање новог. Мада на први поглед изгледа парадоксално, чињеница да данас паралелно коезистирају потпуно различити облици туризма, утемељени на потпуно различитим захтевима, не значи да су се, како истичу Ђ. Чомић и сар. (2001: 5), битно промениле оне потребе и мотивације које су некада и данас покретале туристе на путовање. Све више преовладава мишљење да би општа теорија туризма у објашњењу његових узрока, манифестација, законитости, великим делом требало да базира на социопсихолошким истраживањима. Она садрже основне јединице за откривање туристичког феномена, залазе у тајну људске природе у дијалектичкој повезаности са друштвеним окружењем. *Потребе* су природна компонента људскости, па се поменуте теорије у основи свODE на идентификацију и анализу потреба које појединца уводе у туристичке токове (Вучетић М., 1987). Полазећи од суштине "туристичке потребе" која у себи интегрише потребу за променом, потребу за игром, потребу за експлорацијом, сазнањем, естетиком, итд, читава лезпа селективних и алтернативних облика туризма представља заправо нужност. Стога, ако се у основи туристичког путовања јавља мотив за упознавањем другачијег, недоживљеног, онда је *различитост* императив туризма. А та различитост, уникалност, непоновљивост значи лоцирање за једно место коме даје одређену специфичну вредност. Униформна туристичка кретања и типски садржаји не пружају више сатисфакцију у психолошким димензијама путовања (ка различитом, идеалном, естетском доживљају, ка нама самима). Ако је тачно да се "не може замислити ниједна алтернатива која би учинила сувишном алтернативу одмора" (Loren A, 1983), онда "локално", у пуној снази своје уникалности, добија управо процесом глобализације могућност за потпуну афирмацију. Локално поприма сасвим нови значај и превазилази уске границе које су му стандардно приписиване, јер се шири круг туриста који су сензибилни на ту врсту вредности. Треба нагласити да се у релацији локално-глобално не ради о односу међусобно негирајућих супротности, о феноменима који се искључују, већ о њиховом комплексном дијалектичком односу међусобног условљавања и прожимања, при чему једно никако не може постојати без другог. Свака појава има своја типолошка својства, која је повезују са широм целином, и своја уникална својства, која не ремете ту свеопшту међуповезаност појава, али јој дају тон спољашње различитости чиме доприносе креирању шарене слике Света.

ЛИТЕРАТУРА

- Војковић Г. (2001): *Глобализација у светлу нове научне мисли*, XIV конгрес географа Југославије, СГД, Београд, стр. 219-224.
- Вучетић М. (1987): *Културолошки аспекти туристичке потребе*, Теорија и пракса туризма, Бр. 3-4., Одсек за туризмoлошке науке, Београд.
- Девеџић М., Војковић Г. (2003): *Perspective of Eco-tourism Considering Demographic Potentials*, in "The Development and Potentials of Ecotourism on Balkan Peninsula - III", Geographical Institute "Jovan Cvijić" Serbian Academy Sciences and Arts, Belgrade, Geographical Institute of Bulgarian Academy of Sciences, Sofia, Bulgaria, Faculty of Tourism and Hospitality, Ohrid, Macedonia, Belgrade, pp. 87-93
- Epler Wood M. (2002): *Ekoturizam – principi, postupci i politike za održivost*, Centar za odgovorni i održivi razvoj turizma, Beograd.
- Krippendorf J. (1986): *Путујуће човечанство, за ново поимање слободног времена и путовања*, Свеучилишна наклада Либер, Загреб
- Loren A. (1983): *To Real Holidays*, Culture, № 60-61, Belgrade.
- MacCannell D. (1999): *The Tourist*, University of California Press, Berkeley.
- Prosser R. (1994): *Societal Change and the Growth on Alternative Tourism*, Ecotourism: A Sustainable Option? John Wiley & Sons, London, pp. 19-37.
- Travis A. (2000): *Ecotourism or Sustainable Rural Tourism: Advantages Have Alternative Solutions*, Ecotourism and Sustainable Development of Tourism in Ecologically Vulnerable Areas; Tourism, VOL. 48 –

- № 4, Institute of Tourism, Zagreb, pp. 365-372.
- Соррочк F. (1978): **The Influence of Tourism on Sherpa Culture and Habit**, Institut für Auslandsbeziehungen, Stuttgart.
- Чомић Ђ. (1990): **Утицај туризма на трансформацију животне средине**, Екологија и географија у решавању проблема животне средине, Посебна издања, књ. 49, Српско географско друштво, Београд, стр. 147-150).
- Чомић Ђ., Косар Ј., Штетих С. (2001): **Глобална фуга - глобализација постмодерног туризма**, Туро Салај, Београд.
- Waters M. (1995): **Globalization**, Routledge, London and New York.

GORDANA VOJKOVIĆ
 DRAGANA MILJANOVIĆ
 MIRJANA DEVEDZIĆ

S u m m a r y

SOME ASPECTS OF THE INTERACTION LOCAL-GLOBAL IN TOURISM

Keeping in mind the fact that globalization is not a one-directional process, the relation local-global in tourism should be viewed (a) from two aspects of the relationships of these two closely linked and intertwined phenomena, and, also, (b) through the alterations of their meaning during the various horizons of time. One aspect is the fact that under the great wave of global tourism, the traditional local culture is beginning to disappear, along with the traditional styles of life, customs, and architecture; cultural values are being degraded, natural and human environment are exploited drastically, so that the ecological aspects of the tourist industry become prominent. On the other hand, as a response to the increasing dehumanization of tourism under the influence of global trends (including the growing economic, political and cultural domination of the West), and in fact in direct opposition to this, there is a growing social awareness about the necessity of cherishing the individuality and preserving the natural and social traditional values; and there are many suggestions that these aims may be achieved through the development of new forms of tourism with greater validation of authentic local elements in the touristic offer.